

УДК 378:371.32:81'243

Л. І. Довгань,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Вінницький державний аграрний університет)
larakon@yandex.ru

СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У статті розглянуто сутнісні характеристики поняття педагогічна майстерність та професійна компетентність, проаналізовано психолого-педагогічну літературу щодо визначення цих понять. Виділено базові компоненти у структурі педагогічної майстерності викладача іноземної мови. Визначено основні напрями вдосконалення професійної майстерності викладача-мовника у вищих навчальних закладах.

Ефективність функціонування системи вищої освіти суттєво залежить від наявності висококваліфікованих кадрів. У Національній доктрині розвитку освіти, Державній програмі "Вчитель" зазначається, що вдосконалення підготовки педагога, його подальше професійне зростання належать до стрижневих умов забезпечення високої якості освіти. Це зумовлює потребу педагога в постійному самовдосконаленні, саморозвиткові, підвищенні своєї професійної майстерності. У контексті цієї проблеми особливий інтерес становить формування педагогічної майстерності викладача іноземної мови вищого навчального закладу. Це зумовлено трансформаційними процесами, яких зазнає на сучасному етапі методика викладання іноземної мови. Все більшої актуальності набуває реалізація комунікативного підходу до вивчення іноземної мови, використання інноваційних методів та інформаційних засобів навчання, забезпечення всебічного розвитку особистості під час оволодіння мовою, що вимагає від педагога безперервного вдосконалення своєї педагогічної майстерності.

Проблема формування професійно-педагогічної майстерності педагога є широко досліджуваною в сучасній психолого-педагогічній літературі. Науковцями досліджено різні аспекти соціально-професійного становлення особистості педагога, а саме: проблеми формування соціальної та професійної зрілості вчителя (І. А. Зязюн, М. П. Лебедик, О. В. Михайлов, В. В. Радул та ін.); професійна майстерність вчителя (В. І. Авершин, Ю. Л. Баланюк, І. А. Зязюн, М. В. Євтух, І. Є. Синиця, І. Т. Федоренко, І. І. Чернокозов, Л. Л. Хоружая, С. О. Шмаков та ін.); професійна активність (Л. А. Аврамчук, Ю. А. Мислевський, Л. Онищук, С. Щербина та ін.); проблеми професійного самовдосконалення педагога (І. А. Зязюн, С. Б. Єлканов, Л. В. Кондрашова, М. І. Сметанський, Н. Г. Ничкало, В. О. Мартиненко, С. О. Сисоєва, В. О. Сухомлинський та ін.); педагогічні умови формування професійної культури вчителя (Ж. Л. Вітлін, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало, Н. Б. Крилова); формування педагогічної культури (О. В. Барабанщиков, О. В. Бондарєвська, М. М. Букач, О. Б. Гармаш, Т. В. Іванова, І. Ф. Ісаєв, О. П. Рудницька). Проте аналіз науково-методичної літератури та періодичних видань виявив, що досі малодослідженим залишається сучасний стан проблеми формування педагогічної майстерності викладача іноземної мови вищого навчального закладу.

Метою роботи є визначити сутність поняття "педагогічна майстерність", виділити головні складові майстерності сучасного вчителя іноземної мови, визначити основні напрями самовдосконалення його професійної майстерності.

Педагогічна праця є однією з найбільш відповідальних та складних, адже вимагає різнобічної підготовки, високого рівня духовної культури, професійної майстерності, тобто певних професійних здібностей, які характеризують як розумову, так і емоційно-вольову сторону особистості педагога.

Фундатором вивчення проблеми педагогічної майстерності вчителя в системі середньої та вищої освіти в Україні став академік АПН України Зязюн І. А. Дослідник розглядає сутність педагогічної майстерності з різних сторін: як найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо ми характеризуємо якість результату), як вияв творчої активності особистості педагога (за умови, що ми характеризуємо психологічний механізм успішної діяльності) тощо. Власне "педагогічну майстерність" автор характеризує як комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі [1: 30].

Подібне визначення пропонується в "Педагогічному словнику", де педагогічна майстерність визначається як високе мистецтво навчання і виховання, доступне кожному педагогові, який працює за покликанням і любить дітей. Педагог-майстер характеризується як спеціаліст високої культури, що глибоко знає свій предмет, добре обізнаний з відповідними галузями науки чи мистецтва, компетентний у питаннях загальної психології, досконало володіє методикою навчання і виховання [2: 300].

Підвалиною професійної майстерності є професійна компетентність, яка визначається базовими знаннями та вміннями педагога, його ціннісним орієнтирами, мотивами діяльності, розумінням себе у світі і світу навколо себе, стилем взаємодії з оточуючими [3: 74].

Використовуючи дані психолого-педагогічних досліджень, можна виділити ряд компонентів у структурі педагогічної майстерності педагога, зокрема, викладача іноземної мови [4]:

1. *Дидактичні здібності* – здатність доступно і зрозуміло передавати студентам навчальний матеріал, викликати інтерес до предмета, збуджувати у студентів активну самостійну думку.

Враховуючи те, що іноземна мова вивчається у ВНЗ на перших курсах, викладач іноземної мови повинен вміти уже на перших заняттях визначити ступінь шкільної підготовки студентів та загальний рівень їхнього розвитку, з'ясувати, що вони знають, а що ні, максимально адаптувати курс іноземної мови, що викладається в університеті, до їхніх базових знань, зацікавити студентів, сформулювати мотивацію вивчення іноземної мови.

2. *Академічні здібності* – здібності до відповідної галузі науки.

Здібний педагог повинен володіти предметом не тільки в обсязі навчального курсу, а значно ширше і глибше, постійно стежити за новинками у своїй галузі, абсолютно вільно володіти матеріалом, виявляти до нього великий інтерес, виконувати наукову роботу, впроваджувати сучасні новітні методики викладання іноземної мови, активно застосовувати в навчальному процесі технічні засоби навчання, Інтернет, комп'ютерні технології та програми.

3. *Перцептивні здібності* – здатність проникати у внутрішній світ особистості, психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості студента і його тимчасових психічних станів. Умілий викладач за незначними ознаками, ледь помітними зовнішніми проявами має уловлювати найменші зміни у внутрішньому стані студента, вміло застосовувати у процесі викладання індивідуальний та диференційований підхід.

У процесі навчання педагог повинен задовольняти 8 емоційних потреб особистості [5]:

1. Потреба в приналежності до певної групи.

– Якщо студент не відвідував певний час заняття, поцікавтеся причиною, виявіть почуття радості, що бачите його знову.

– Стійте біля дверей аудиторії і особисто вітайте студентів, які заходять до неї.

2. Потреба у досягненнях та успіху.

– Винагороджуйте студентів за досягнення та успіхи – за відмінне навчання, креативність, докладені зусилля, самовдосконалення.

– Запропонуйте різноманітні види роботи, адже у ВНЗ навчається багато студентів, які не спроможні самостійно виявити свої рідкісні таланти.

3. Потреба в економічній стабільності.

– Особисто подбайте про матеріальну допомогу студентам, яким потрібні кошти на підручники, обід, проїзд та щоденні витрати.

4. Потреба бути вільним від страху.

– Не лякайте студентів негативними наслідками невдач чи не виконання ваших вимог.

– Дайте їм можливість поговорити з вами, іншим студентом, групою чи куратором про свої переживання.

5. Потреба в любові та прихильності.

– Виявляйте свою любов до студентів, навіть якщо вони не виконали домашнього завдання чи не виправдали ваших сподівань.

6. Потреба бути вільним від сильного почуття провини.

– Допоможіть студентам усвідомити, що коли приймаючи помилкові рішення, ми можемо почувати провину, але не повинні занадто цим перейматися. Натомість, потрібно осмислити помилки, щоб уникнути їх у подальшому житті.

– Не соромте студентів та не принижуйте їх перед усім колективом. Допоможіть їм осмислити власну поведінку; карайте, якщо це доречно, та виявляйте впевненість у тому, що вони можуть і зроблять все можливе наступного разу.

7. Потреба в самоповазі.

– Не викликайте студентів постійно, щоб перевірити чи виконали вони завдання, коли вони, наприклад, розмовляють під час заняття. Якщо вони відчувають вашу підозру до них, їхня самооцінка знижується.

– Регулярно давайте їм можливість оцінити власну роботу і вислухати її оцінку. Якщо оцінює тільки викладач, у студентів складається враження, що вони працюють для вчителя, а не для власного розвитку, крім того, вони вчаться недооцінювати власну думку.

8. Потреба в розумінні.

– Не вважайте професійною слабкістю те, що ви не можете відповісти студентам на усі їхні запитання. Уникайте намагання "дати відповідь" за будь-яких умов.

– Якщо питання ставиться в недоречний час, не ігноруйте його. Можна залишити частину дошки для пояснення цих питань, повернувшись до них згодом, чи сказати "Чи можемо ми поговорити про це після занять або під час перерви?"

Задоволення вищезгаданих головних потреб особистості повинно здійснюватися як в урочний, так і позаурочний час. Звичайно, це не легке завдання, але педагог повинен розуміти, що від цього залежить внутрішній стан студента, його готовність сприймати інформацію, запропоновану педагогом, ставлення до предмету та особистості викладача, бажання вчитися, що, у свою чергу, є складовою успішної організації навчально-виховного процесу в цілому.

4. *Мовні здібності* – уміння ясно і чітко висловлювати свої думки і почуття засобами мови, а також міміки і пантоміміки. Це одна з найважливіших здібностей у професії педагога, тому що в учбовому процесі передача інформації носить в основному словесний характер. Мова умілого вчителя на уроці повинна бути завжди звернена до студентів. Чи він повідомляє новий матеріал, чи коментує чийсь відповідь, чи виражає схвалення або осуд.

5. *Організаторські здібності* – це, по-перше, здатність організувати студентський колектив, згуртувати його, надихнути на виконання важливих завдань і, по-друге, здібності правильно організувати свою власну роботу.

Організація власної роботи передбачає уміння правильно планувати і самому контролювати її. Досвідчені педагоги рекомендують для вироблення відчуття часу робити контрольні розмітки часу в планах або конспектах уроків: відзначати, що потрібно зробити після закінчення 10, 20, 30 і т.д. хвилин заняття, підготувати додатковий матеріал, який можна використовувати, якщо з'явиться непередбачений резерв часу, позначити матеріал, який можна перенести на наступне заняття, якщо забракне часу.

6. *Здатність до розподілу уваги* одночасно між декількома видами діяльності має особливе значення. Здібний, досвідчений педагог повинен уважно стежити за змістом і формою викладу матеріалу, за розгортанням своєї думки (або думки студента), одночасно тримати в полі зору всіх студентів, вчасно реагувати на ознаки стомлення, неухважності, нерозуміння, помічати усі випадки порушення дисципліни і, нарешті, стежити за власною поведінкою (позою, мімікою і пантомімікою, ходом). Недосвідчений викладач, нерідко захоплюючись викладом матеріалу, не помічає в цей час студентів, а якщо намагається уважно спостерігати за ними, то втрачає при цьому логіку викладу.

7. *Комунікативні здібності* – здібності до спілкування зі студентами, уміння знайти до них правильний підхід, налагодити з ними доцільні з педагогічного погляду взаємини, педагогічний такт.

Це є особливо актуальним під час вивчення іноземної мови в немовному вищому навчальному закладі, оскільки студенти, які вступають до нього, мають неоднаковий початковий рівень знань (зазвичай міські школи дають кращі знання іноземної мови, ніж сільські), різні здібності до вивчення мов та здатність адаптації до нових умов як навчання, так і комунікації. Зазвичай в одній групі навчаються студенти з високим та низьким рівнем володіння іноземною мовою. У цьому випадку завдання викладача полягає в тому, щоб вдало організовувати спілкування зі студентами, розвинути в них впевненість у своїх можливостях.

Одним із проявів педагогічного такту є почуття міри щодо застосування будь-якого педагогічного впливу (заохочення, покарання, повчання). Тактовний учитель, уважний і чуйний до особистості, завжди враховує її індивідуально-психологічні особливості.

Запорукою успішної організації навчального процесу є створення сприятливої міжособистісної атмосфери в педагогічному спілкуванні, яка б сприяла конструктивним змінам у свідомості особистості, спонукала її до засвоєння нових знань, усувала перешкоди на шляху здорового особистісного розвитку. На думку К. Роджерса, спілкування педагога повинно відповідати трьом вимогам: конгруентність переживань і поведінки, безумовне позитивне ставлення до особи та емпатія [6: 25]. Конгруентність виявляється в щирому, відвертому, безпосередньому і усвідомлюваному прояві власних почуттів, особистісного ставлення до студентів. Антиподом конгруентному є "фасадне", відчужене, формальне спілкування, коли педагог приховує свої справжні почуття під безособовою професійно-рольовою маскою. Безумовне прийняття в контексті педагогічної взаємодії К. Роджерс розуміє як тепле, позитивне, зацікавлене ставлення педагога до студентів, яке не залежить від реальної поведінки чи знань останніх. Емпатія полягає у відчутті та розумінні педагогом внутрішнього стану, думок і почуттів студентів шляхом співпереживання і часткової ідентифікації.

Крім володіння методикою викладання мови та відмінними знаннями мови, викладач повинен характеризуватися цілим комплексом позитивних особистісних якостей, серед яких провідна роль належить любові до учнів і до справи. За словами, Л. М. Толстого, якщо вчитель має тільки любов до справи, він буде добрим учителем. Якщо вчитель відчуває тільки любов до учня, як батько, мати, він буде кращим за того вчителя, який прочитав усі книжки, але не відчуває любові ні до справи, ні до учнів. Якщо вчитель поєднує в собі любов до справи і до учнів, він – досконалий учитель.

На нашу думку, головними напрямками розвитку професійної майстерності педагога є:

- підвищення науково-теоретичного та загальнокультурного рівнів педагога;
- формування в педагога готовності до творчості, самоосвіти, саморозвитку та самовдосконалення;
- системний характер усієї діяльності з підвищення професійної майстерності;
- залучення педагогів до створення авторських програм, навчальних підручників, методичних розробок та рекомендацій, наукових досліджень та їх творчій реалізації.

Висновки. Таким чином, процеси інтеграції в європейський освітній простір, зміни принципів, форм та методів роботи у вищих навчальних закладах України зумовили значне підвищення вимог до рівня та якості професійної підготовки майбутніх учителів іноземної мови, їхньої фахової та соціальної компетентності, загальної й професійної культури. Проблема педагогічної майстерності є у центрі уваги вчених-педагогів та психологів, викладачів-практиків. Від того наскільки високим є рівень професійної майстерності педагога, залежить кінцевий результат навчального процесу. Аналіз досліджуваного поняття доводить усю глибину цієї педагогічної категорії та необхідність її подальшого вивчення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Педагогічна майстерність / [за ред. Зязюна І. А.]. – К. : Вища школа, 1997. – С. 30–49.
2. Педагогічний словник / [за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д.]. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 300.
3. Браже Т. Г. Современная аттестация учителей: цели и тенденции / Т. Г. Браже // Педагогика. – 1995. – № 3. – С. 69–73.
4. Галузяк В. М. Педагогіка / Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. – Вінниця : "Логос", 2000. – 200 с.
5. Rath L. E. Meeting the Needs of Children: Creating Trust and Security / L. E. Rath. – Columbus, OH : Charles Merrill, 1972. – 247 p.
6. Грохульська Дж. Карл Роджерс – концепція освіти / Дж. Грохульська // Шлях освіти. – 1997. – № 2. – С. 24–27.

Матеріал надійшов до редакції 18.12. 2009 р.

Довгань Л. І. Современное состояние проблемы формирования педагогического мастерства преподавателя иностранного языка высшего учебного заведения.

В статье рассмотрены основные характеристики понятия педагогическое мастерство и профессиональная компетентность, проанализирована психолого-педагогическая литература относительно определения этих понятий. Выделены базовые компоненты в структуре педагогического мастерства преподавателя иностранного языка высшего учебного заведения. Определены основные направления усовершенствования его профессионального мастерства.

Dovhan L. I. Modern Condition of Pedagogical Mastery Formation Problem of a Higher Educational Establishment Foreign Languages Teacher.

The main characteristics of pedagogical mastery and professional competence are considered in the article, the psychological-pedagogic literature about the definitions of these notions is analysed. Basic components of the pedagogical mastery structure of a higher educational establishment foreign languages teacher are singled out. The main approaches of the improvement of his professional skills are determined.